

Toinen teollinen vallankumous ja psykoanalyttisen ajattelun poliittinen merkitys

PEKKA KUUSELA

Eli Zaretsky tarkastelee tuoreessa kirjassaan kiinnostavalla tavalla psykoanalyttisen ajattelun historiallisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia 1900-luvun kuluessa amerikkalaiseen yhteiskuntaan. Historian professorina toimiva Zaretsky on kirjoittanut aiemmin *Secrets of the Soul* -teoksen (2004), joka on kulttuuri- ja sosiaalihistoriallinen tutkimus psykoanalyysistä. Zaretskyn uusi teos jatkaa psykoanalyysin yhteiskunnallis-kulttuuristen vaikutusten erittelyä ottamalla tarkastelun kohteeksi erityisesti sen, miten Freudin ajatukset ovat vaikuttaneet 1900-luvulla amerikkalaisessa yhteiskunnassa. ”Poliittinen Freud” viittaa käsitteenä siihen, miten tietyt radikaalit ajattelijat, poliittiset vaikuttajat ja intellektuellit ovat omaksuneet ajatuksia Freudin psykoanalyttisesta perinteestä ja vieneet niitä käytännön elämään. Vaikka Freudin omat näkemykset olivat hyvin epäpoliittisia ja vaikka hän halusi pitää psykoanalyysin erossa radikaaleista yhteiskunnallisista virtauksista, kuten marxismista tai feminismistä, tämä ei ole siinä estänyt monia tunnettuja amerikkalaisia ja eurooppalaisia radikaaleja omaksumasta vaikuttei-

ta hänen tuotannostaan. Zaretsky itse määrittelee Freudin poliittisesti lähinnä sosiaalidemokraatiksi.

Zaretskyn teos koostuu viidestä laajasta esseestä, jotka pyrkivät kokonaiskuvaan Freudin ja freudilaisuuden poliittisista vaikutuksista. Esseet sivuavat sellaisia teemoja kuin kulutuskapitalismin kehittyminen 1900-luvun alussa, freudilaisuuden vaikutus rodullisen tiedostamattoman ja kollektiivisen muistin muodostumiseen Yhdysvalloissa, holokaustin perintö ja juutalaisuus, sodan ongelma sekä psykoanalyttisen ajattelun muutos 1960-luvulla lähtien egopsykologiasta relationaaliseen kehykseen. Kuten teemoista voi havaita, ne ovat yleisiä kulttuuris-yhteiskunnallisia kysymyksiä, joihin psykoanalyttinen ajattelu on vaikuttanut. Mielenkiintoiseksi Zaretskyn kirjan tekee kuitenkin se, että hän paitsi esittelee kiinnostavia tapausanalyysseja psykoanalyysin vaikutuksista, myös pyrkii kokonaiskuvaan siitä, miksi psykoanalyttinen perinne on ollut niin tärkeä suuntaus poliittisille radikaaleille Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Samalla teokseen liittyy pohdintaa ajankohtaisista poliittis-

Eli Zaretsky
Political Freud
Columbia University, 2015

yhteiskunnallisista kysymyksistä, jotka ovat olleet esillä viime vuosina amerikkalaisessa kulttuurissa. Yhtä laaja kulttuuris-historiallinen analyysi kuin *Secrets of the Soul* ei Zaretskyn uusi teos ole, mutta paljon kiinnostavia tulkintoja ja erittelyitä se silti sisältää.

Miksi sitten psykoanalyysi on ollut niin tärkeä perinne? Miksi se otettiin vastaan suurella innolla Yhdysvalloissa 1900-luvun alussa? Philip Rieff määritteli 1960-luvulla Freudin jopa kaikista eniten amerikkalaisuuteen vaikuttaneeksi hahmoksi vaikkapa Benjamin Franklinin sijasta. Selitys löytyy Zaretskyn esseessä ”Psykoanalyysi ja kapitalismin henki” siitä, että freudilaisuus ja psykoanalyttinen ajattelu merkitsivät hänen mukaansa toisen teollisen murroksen kapitalismille sitä, mitä kalvinismi oli 1800-luvulla teollisen kapitalismin synnylle. Massatuotantoon perustuva kulutuskapitalismi toisen sanoen löysi psykoanalyysistä itselleen sopivan eetoksen,

joka vapautti ihmiset askeetti-
sesta elämäntavasta, teki kulutta-
misesta hyveen, vapautti paheet,
synnytti yksityiselämän erotuk-
seksi perhe-elämästä ja vapautti
ihmiset omatuntona näkyvän it-
seen suunnatun aggression ikees-
tä. Zaretsky yhdistää analyysinsa
rakenteellisesti Weberin kapita-
lismianalyysiin sekä Boltanskin
ja Chiapellon kapitalismin hen-
gen muotoihin. Hänen näkökul-
mansa sisältää kuitenkin myös
historiallisesti tarkemman poh-
dinnan psykoanalyttisen perin-
teen tuottaman eetoksen muu-
toksista 1900-luvulla.

Kirjan toinen essee ”Bluesin
tuolle puolen” käsittelee rodullis-
en tiedostamattoman ja kollek-
tiivisen muistin muodostumista
sekä kytkee toisiinsa amerikka-
laisten ja eurooppalaisten rotu-
aktivistien työn, blues-musiikin
ja Hegelin dialektisen kuvauk-
sen orjan vapautumisesta her-
ran hallinnasta. Tästä populaa-
rikulttuuriin liittyvästä teemas-
ta on kirjoittanut aiemmin esi-
merkiksi Michael Billing, jon-
ka teos *Rock’n Roll Jews* (2000)
sivuaa sitä, miten blues-musiik-
ki ja rock ovat antaneet äänen
alistetuille ihmisryhmille Yh-
dysvalloissa. Zaretsky käy läpi
omassa tarkastelussaan sitä, mi-
ten psykoanalyttinen perin-
ne on auttanut afroamerikkalai-
sia ymmärtämään kohtaamaansa
rasismia, syrjintää ja yhteiskun-
nallisia kärsimyksiä. Synkkyyt-
tä ja elämän ankeutta ilmentä-
vä blues-musiikki on välittä-
nyt lyyrisesti henkilökohtaisesti
koettua kärsimystä omaelämä-
kerrallisessa muodossa. Psyko-
analyysi on kuitenkin myös vä-
littynyt laajemmin eriarvoisuu-
den kokemiseen, sillä rodullisen
tiedostamattoman käsite syntyi
psykoanalyysin välityksellä. Za-
retskyn tarkastelun keskiössä on

Richard Wrightin, W. E. B. Du
Boisin ja Franz Fanonin kirjalli-
sen tuotannon erittely. Se valot-
taa monipuolisesti Freudin vai-
kutuksia. Rotuaktivistisitt perus-
tivat jopa jo vuonna 1945 Har-
lemiin Marxin vävyä mukaillen
Lafargue-klinikan, joka tarjosi
köyhille lähes ilmaiseksi psykiat-
rista joukkoterapiaa kääntämäl-
lä ”Freudin ajatuksia ylösalaisin”
(Wright).

”Holokaustin varjossa” -esseen
sisältö liittyy kiinteästi puoles-
taan Freudin *Mooses ja mono-
teismi* -teokseen, jota on pidet-
ty vaikeatulkintaisena kirjana ja
psykoanalyysin perustajan sisäi-
sen elämän psykologisena doku-
menttina, kuten Jacques Derrida
ja Yosef Hayim Yerushalmi ovat
korostaneet. Teos toisin sanoen
käsittelee Freudin omaa suhdet-
ta juutalaisuuteen ja juutalaisen
identiteetin historiaa. Zarets-
ky toteaa hieman ironisesti es-
seensä lopuksi, että siinä mis-
sä afroamerikkalaisissa ei ollut
1900-luvun alussa historiallista
muistia, juutalaisilla on ollut sen
sijaan liiaksi muistettavaa. Es-
seen rungon muodostaa pohdin-
ta siitä, mikä on psykoanalyysin
ja juutalaisuuden suhde. Tässä
suhteessa psykoanalyysi voi teh-
dä ymmärrettäväksi juutalaisuu-
den historiaa, kun juutalaisuus
puolestaan valottaa kenties psy-
koanalyysin tulevaisuutta. Za-
retskyn monipuolinen pohdinta
tuo esille sen, miten juutalaisuus
on muotoutunut uskonnollisena
ja etnisenä perinteenä 1900-lu-
vulla. Analyysi ei kiinnity ame-
rikkalaiseen yhteiskuntaan, vaan
laajenee juutalaisen identiteetin
muovautumisen tarkasteluksi,
mihin Freudilla oli iso psykolo-
ginen vaikutus. Pian kirjan val-
mistumisen jälkeen Freud itse
kuoli maanpaossa Lontoossa, ja
häneltä jäi näkemättä holokausti

kaikessa laajuudessaan.

Ehkä ajankohtaisin Zarets-
kyn teoksen luvuista on essee
”Ego sodassa”, jossa hän tar-
kastelee 1900-luvulla koettu-
jen ns. ”totaalisten sotien” vai-
kutuksia yksilöiden subjektiiv-
iseen maailmaan. Essee lähtökoh-
ta on se, että I ja II maailmanso-
ta muuttivat sodan kokemista ja
yksilöiden mobilisaatiota: aikai-
sempi sankarietiikka tai yläluok-
kaan vetoava kunniapuhe ei riit-
tänyt, vaan sota vaati toisenlais-
ta eetosta. Zaretsky erittelee psy-
koanalyttikoiden esittämiä aja-
tuksia sodan herättämistä reakti-
oista. Psykoanalyttiset tulkin-
nat sodasta ovat noudattaneet
siirtymää autonomisesta ja rati-
onaalisesta minästä kohti sosi-
aalisempaa näkemystä, jossa so-
ta nähdään reaktioksi omaa haa-
voittuvuutta kohtaan. Zaretskyn
pohdinnan keskiössä ovat Judith
Butlerin esittämät ajatukset, joi-
ta hän kuitenkin kritisoi yksi-
puolisiksi ja korostaa Freudin
monipuolisempaa analyysia riip-
pumattomuudesta ja riippuvuu-
desta sekä kyvystä itsereflekti-
oon. Vahva minä ei ole toisin sa-
noen riippumaton, vaan sidok-
sissa hyvin primitiivisiin riippu-
vuuksiin, joka on näkynyt ame-
rikkalaisten suhteessa 9/11-ta-
pahtumiin. Sama psykologinen
prosessi on luonnollisesti käyn-
nissä nyt terrori-iskujen jälkeen
Euroopassa.

”Kypsyysetiikasta vallan psy-
kologiaan” -essee palaa kirjan al-
kuosan teemaan eli siihen, mi-
ten psykoanalyttinen ajatte-
lu on palvellut yhteiskunnalli-
sia tarpeita. Toisen maailman-
sodan jälkeen psykoanalyysi va-
kiinnutti asemansa Yhdysval-
loissa ja egopsykologiasta tu-
li suuntauksen hallitseva maail-
mankatsomus, joka korosti ra-
tionaalisuutta, kypsyyttä ja eet-

tistä harkintaa. Tätä ilmaisi ehkä osuvimmin Erik H. Eriksonin psykoseksuaalisen kehityksen malli. Siinä kehityksen päätepiirteenä oli viisas aikuinen, joka osaa suhtautua ymmärryksellä erilaisuuteen, noudattaa varovaisuutta, käyttää harkintaa sekä kykenee uskoon ja oikeutettuun suuttumukseen. Sen haastoi kuitenkin nopeasti 1960-luvulla feminismi, joka kritisoi Freudia patriarkaalisuuden puolustamisesta ja vääristyneistä naiskäsitteistä. Zaretsky luo esseessään yksityiskohtaisen kuvan siitä poliittis-yhteiskunnallisesta muutoksesta, johon psykoanalyysin uudet tulokset liittyivät. Näkökulma perustuu kirjan alussa mainittuun ideaan siitä, että kulutuskapitalismi tarvitsi uudenlaista eetosta, jota hän kutsuu post-fordilaiseksi etiikaksi ja

jota luonnehti hedonismi, jousittavuus ja valtaistuminen (*empowerment*). Kulutuksen laajeneminen edellytti toisin sanoen irrottautumista perinteisistä auktoriteeteista ja erityisesti perherakenteista, jota jo Rieff tarkasteli teoksissaan.

Zaretskyn teos avaa kokonaisuutena uusia näkökulmia Freudin ja psykoanalyttisen ajattelun poliittiseen merkitykseen. Hänen näkökulmansa on yksilön sisäisyyden tai subjektiivisuuden kulttuuris-sosiaalisessa muotoutumisessa, johon psykoanalyysilla on ollut merkittävä aatehistoriallinen ja poliittinen vaikutus. Zaretskyn esseet ovat tässä suhteessa taitavasti laadittuja tapaustutkimuksia, jotka valottavat psykoanalyttisen perinteen moninaisia kulttuurisia, poliittisia ja psykologisia vaikutus-

ketjuja. Ne tuovat esille yllättävällä tavalla yhteiskunnallisen murroksen tuottaman eetoksen vaikutuksen Freudin tuotannon ja psykoanalyysin tulkintoihin. Ilman Freudia ei olisi mahdollista ymmärtää monia yhteiskunnallisia vapausliikeitä. Kirjansa lopussa Zaretsky suhtautuukin epäilevästi siihen, että Freudin näkemykset olisivat vanhentuneita, sillä hänen henkilöhaamonsa ja tuotantonsa kritisointi on perustunut osin täysin väärin oletuksiin. Oli Freudin tuotannon merkitys sitten mikä tahansa, Zaretskyn analyysi osoittaa joka tapauksessa sen, miten merkittävä hahmo hän on ollut kulttuurisesti psykologina ja miten paljon hänen ajattelunsa on antanut virikkeitä poliittiselle aktivismin Yhdysvalloissa ja Euroopassa.

Isänmaasta yhteiskunnaksi

MATTI VIRTANEN

Hyvä historiankirjoitus on selkeää, joka kuvaa tapahtunutta ”eteenpäin” eikä ”taaksepäin” – siis sen aikalaistajunnan näkökulmasta, jota kuvataan, eikä siitä lopputuloksesta käsin, jonka me jo tiedämme. Toteutunut historia tapahtuu juuri sillä tavalla kuin se tapahtuu – mutta se olisi voinut tapahtua myös toisin. Meille myöhemmille sukupolville historia on suljettu, mutta aikalaisille se oli täysin avoin.

Tällä hyvällä tavalla *Rauhaton rauha* kuvaa sodanjälkeistä aikaa Suomessa, fokuksena vaaran

ja epävarmuuden vuodet 1944–1950. Kirja on monien kirjoittajien artikkelikokoelma, ja sellaisena väistämättä hiukan epätasainen. Silti kaikki artikkelit tukeutuvat aikalaislähteisiin ja kuvaavat elävästi politiikan ylätason reaktioita ja arkielämän sopeutumispakkojen ilmenemis-
muotoja, kuten kokemuksia sotilaiden kotiuttamisen, evakkojen kotouttamisen, poliittisen murroksen paikallisen ilmenemisen (Nokialla) ja monen muun osa-alueen osalta.

Kaikkein taitavin ja rikkain analyysi on kuitenkin kirjan toi-

Ville Kivimäki
& Kirsi-Maria Hytönen (toim.)
Rauhaton rauha
Suomalaiset ja sodan
päättymisen 1944–1950
Vastapaino, 2015

sen toimittajan Ville Kivimäen päätösartikkeli. Sen tavoitteena on ”yleistävä kuvaus sotasukupolven merkityksestä aina 1970-luvulle saakka” eli miten sodan ja rauhan alkuvuosien kokemukset muokkasivat sotasukupolven pitempiaikaista mentaliteettia ja vaikutusta.